

Донецький державний університет

На правах рукопису

КУНЦІВ Віра Володимирівна

ЛАНРОВО-СТИЛЬОВА СФОРМОВАНОСТЬ ПОЕМИ У ЛІТЕРАТУРІ

XX століття

Спеціальність Ю.СІ.СВ. - "Теорія літератури"

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

ДОНЕЦЬК - 1994

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії літератури та художньої культури Донецького державного університету.

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, професор
ГІРІМАН МИХАЙЛО МОЙСЕЛОВИЧ

Офіційні опоненти:

1/доктор філологічних наук, професор
ЧИРКОВ ОЛЕКСАНДР СЕМЕНОВИЧ
2/кандидат філологічних наук, доцент
ОРЛОВА ОКСАНА АНДРІЇВНА

Провідна установа: Чернівецький державний університет.

Захист відбудеться "18" лютого 1994 року на засіданні спеціалізованої вченої ради К 068. 06. 04 Донецького державного університету за адресою: 340055 Донецьк, вул.Університетська, 24 /другий поверх/.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького державного університету /Донецьк, вул.Університетська, 24/.

Автореферат розісланий "17" вересня 1994 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради:

доктор філологічних наук, професор
ЛУЦЕНКО М.О.

ЛНБ України ім.В.Стефаника



00777637 (.)

Стефаника

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Одним з центральних понять теорії та історії літератури, що використовується при вивченні художнього твору, динаміки літературно-історичного процесу, є літературний жанр. Проблема жанру - одна з найважливіших у сучасній теорії літератури, що пояснюється необхідністю та закономірністю певних жанрових характеристик стосовно кожного літературного твору. Теоретичне осмислення категорії жанру до сьогоденного часу залишається неоднозначним та суперечливим.

Актуальність обраної для дослідження теми випливає з того, що увага сучасних літературознавців до проблем жанру як категорії історичної поетики, а також до питань жанрової класифікації літературного процесу ХХ ст. повсякчас зростає. Ми вважаємо жанр формою існування літературної спадковості і досліджуємо у його внутрішній структурі жанрову традицію та жанрові новації. Дослідження жанру - це дослідження динаміки взаємозв'язку певного жанрового досвіду і його втілення у конкретно-літературному та конкретно-авторському контексті.

У пропонованій дисертації досліджується жанрово-стильова своєрідність поеми ХХ ст. Літературний твір ХХ ст., поема зокрема, сприймається як жанрово-стильова єдність, типологічне визначення якої можливе лише у постійному розвитку універсальних, національно-історичних та індивідуально-особистісних факторів.

Дослідницький інтерес до поеми мотивований поєднанням у цьому жанрі різних родово-видових джерел, втіленням у ньому поемної традиції та авторського поемного мислення. Поема ХХ ст. набуває нового смислового наповнення і нових форм його худож-

ньої реалізації. Естетично і художньо поема ХХ ст. сприймається як жанрово-стильова єдність, у якій жанр типологічно виражений через індивідуальний стиль художника, а стильові характеристики та доміанти твору стають жанроутворюючими факторами. У ХХ ст. спостерігається процес взаємопроникнення жанру і стилю, і художній твір розглядається як жанрово-стильова єдність. Зустріч жанрової традиції та індивідуально-авторського стилю є центром поемної цілісності.

Метою дисертації є визначення можливих художніх типів поеми ХХ ст., що базується на характеристиках її жанрового світу, котрі поєднують у собі архетипні джерела, їх індивідуально-авторське осмислення і творчі новації у даному жанрі. Цій меті підпорядковані наступні завдання:

- аналіз провідних сучасних жанрових концепцій;
- обґрунтування жанрової концепції дисертації;
- виклад генези української поеми ХХ ст.;
- визначення типологічних характеристик поеми ХХ ст.;
- осмислення загальних ознак жанрово-стильової своєрідності поеми ХХ ст.;
- аналіз та художня інтерпретація жанрово-стильових світів поем Брія Клена, Марини Цветаєвої, Ф.Гарсії Лорки;
- визначення художнього типу поеми, втіленого у творчості конкретного автора.

Методологія дисертації визначається засадами історичної поетики /О.М.Веселовський, М.М.Вахтін, В.М.Жирмунський/, для якої є характерним дослідження художнього твору як своєрідної зустрічі авторського начала з поетичною традицією.

Жанровий аналіз поеми ХХ ст. базується на теоретичному

осмисленні "літературного твору як художньої цілісності"

/М.М.Гіршман/.

Загальні принципи інтерпретації художнього тексту орієнтовані на вивчення "діяльнісної сутності авторської естетичної націленості", котра в свою чергу творить поетичне ціле /М.Т.Римар/.

Матеріалом дослідження є поемна творчість українського, російського та іспанського поетів: Дрія Клена, Марини Цветаєвої та Ф.Гарсії Лорки.

Вибір художнього матеріалу для дослідження жанрово-стильової своєрідності поеми ХХ ст. зумовлений трьома причинами:

- можливість спостерігати жанрове становлення поеми через певний тип жанрово-стильової єдності літературного твору;
- недостатньою дослідженістю жанрової типології поеми у літературному процесі ХХ ст.;
- урахуванням національно-історичного та індивідуально-особистісного джерел у поемній творчості художників.

На захист винесено:

- типологічні характеристики жанру поеми ХХ ст.;
- теоретичне осмислення художньо-історичного досвіду української поеми ХХ ст. і художній тип поеми Дрія Клена "Прокляті роки";
- жанрово-стильові особливості поем Марини Цветаєвої та Ф.Гарсії Лорки.

Наукова новизна дисертації визначена передусім самим об'єктом дослідження - жанрово-стильовою своєрідністю поеми ХХ ст. на матеріалі трьох європейських літератур. Новим є також введене в роботу поняття "поемне мислення" та художня інтерпрета-

ція голівного персонажу як "поемного героя". Поемне мислення і поемний герой визначають поему ХХ ст. як жанр, що протікає у роботі під час аналізу жанрово-стильових одиниць поем Врія Клена, Марини Цветаєвої та Ф.Гарсії Лорки.

Практичне значення даного дослідження полягає у розробці нової для сучасного українського літературознавства проблеми. Отримані результати можуть бути використані у курсах теорії літератури, історії української, російської, зарубіжних літератур, при підготовці спецкурсів з історії жанру поеми. На уроках української літератури та світової літератури у загально-освітній школі можуть бути використані художні інтерпретації поем Врія Клена, Марини Цветаєвої та Ф.Гарсії Лорки, а також типологічні визначення поем цих художників.

Основні положення дисертації апробовано на конференціях: Конференція з проблем цілісності художнього твору, його аналізу та інтерпретації /Донецьк, 1992/; Друга кравзнавча конференція /Дрогобич, 1993/; Міжнародна конференція з питань культурних польсько-східнослов'янських зв'язків /Жешув, 1994/.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із "Вступу", трьох частин та "Підсумків". Загальний обсяг - 187 сторінок машинопису, бібліографія містить 189 позицій.

ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У "Вступі" обґрунтовано вибір теми та вибір художнього матеріалу для дослідження. Особливу увагу приділено питанням жанрової спадковості зв'язків у розвитку поеми ХХ ст., показано парадоксальність категорії жанру у динаміці взаємозв'язку жанрової традиції та жанрових новацій. У цьому розумінні жанр -

не що інше, як традиційна спадковність, з одного боку, та її подолання, з другого.

Парадокс жанру знаходить своє яскраве втілення у літературі ХХ ст., коли автор сприймається як творець жанру. Така концепція взаємозв'язку індивідуально-авторської творчості з категорією жанру пояснюється тим, що автор у ХХ ст., художньо осмислюючи традиції і втілюючи її у конкретному творі, одночасно шукає нових шляхів самовираження власної особистості та індивідуальності свого героя.

Нові внутрішні характеристики особистості ХХ ст. потребують нових форм свого художнього втілення у мистецтві. Тому жанрові традиції переосмислюються, більше того - долаються у переломну історичну епоху, котра завжди передбачає нові форми прояву потенційної енергії. Стосовно жанру, потенційна енергія - це традиція, архетипний зміст жанрових факторів, а нові форми її прояву - це жанрові новації, що виникають у авторському осмисленні кожного конкретного жанру.

Творчість художника як тісний зв'язок естетичної діяльності та поетичного осмислення традиції є підставою дослідження поеми ХХ ст.

У межах дисертації загальні ознаки жанрово-стильової своєрідності поеми визначено на основі типологічного дослідження жанру поеми у літературному процесі ХХ ст. Стосовно художніх типів поем у роботі прийнято такі жанрові характеристики:

- поемне мислення;
- поемний герой;
- категорія героїчного.

Поемне мислення автора та поемна діяльність героя спрямо-

вані одне на одного, - їх зустріч утворює центр жанрового світу поеми. "Поетичність" мислення і діяльності тягнє до архетипних характеристик жанру. "Поетичне" означає високе, значне, загально-вагоме для історії та конкретної людини, універсальне.

Всі три основні характеристики жанрового світу поеми є суттєвими при аналізі творів Клена, Цветаєвої, Гарсії Лорки, при визначенні їх художніх типів. "Поетичне мислення", "поетичний герой" та "категорія героїчного" пов'язані з архетипом героїчного у поемі і у ньому беруть свій початок. І якщо тип жанру - це художнє втілення його архетипу у творчості автора, то ці поетичні характеристики зазнають типологічної трансформації, що особливо помітно у ХХ ст.

Перша частина дисертації "Теоретичні проблеми вивчення жанру художньої літератури і поеми як жанру" складається з трьох розділів. Вона присвячена розгляду провідних сучасних жанрових концепцій; аналізу таких категорій поетики, як жанр, художня цілісність; викладу історичних шляхів жанру поеми і визначенню основних жанрових характеристик поеми ХХ ст.

У першому розділі першої частини - "Підходи до вивчення жанру та жанрова концепція дисертації" - у теоретичному та історичному розрізі розглянуто провідні вітчизняні та зарубіжні погляди на жанр. Тут, зокрема, приділено увагу суттєвим коливанням при послуговуванні терміном "жанр". Зроблено акцент на жанрових концепціях О.М.Веселовського, М.М.Бахтіна, В.М.Жирмунського. Особливу увагу приділено таким актуальним для сучасної науки теоретичним положенням:

- про жанр як певний тип художнього мислення, специфічний спосіб діяльності суб'єкта-творця /зазначено М.Т.Римарем/;

- про динаміку поняття "жанр" у залежності від культурно-історичного, соціального, національного і власне індивідуально-творчого контексту /зазначено Н.Ф.Копистянською/;
- про співвідношення категорії жанр і категорії цілісності, їх взаємозв'язок з історичними та індивідуально-художніми факторами /зазначено Н.Л.Лейдерманом/.

Така теоретична "хронологія" сучасних жанрових концепцій є обґрунтуванням категорії жанру як особливого типу художньої цілісності. Жанр сприймається як структурна єдність традиції та новацій і проходить три етапи у своєму розвитку. Методологічно жанрова концепція дисертації базується на положенні М.М.Гіршмана про категорію цілісності: "Цілісність - це якісна характеристика будь-якого, у тому числі й естетичного, організму. Вона вказує на його можливості зосереджено відображати у своєму внутрішньому житті єдність, розвиток і глибину неподільності світу у цілому. На цьому базується здатність організму до саморозвитку і його автономність, котра проявляє себе у тому, що все зовнішнє творчо впливає на нього лише остільки, оскільки стає елементом цього внутрішнього саморозвитку. Отже, цілісність - це риса, котра співвідноситься лише з "останнім", світовим цілим у різних формах практичного життєвого прояву його єдності, що проявляє себе у нескінченній багатоманітності розвитку і одночасно неподільної на відокремлені частини"^{1/}.

У жанрі реалізується категорія цілісності, і жанр втілюється як художня цілісність у кожному конкретному творі. Діа-

^{1/} Гіршман М.М. Литературное произведение: теория и практика анализа. М.1991. С.52-53.

лектична єдність протилежностей на рівні художньої концепції та естетичної діяльності робить жанр не лише значною теоретичною категорією, а й категорією буття, суті й ціннісної орієнтації твору. Виходячи з положення про жанр як цілісність, ми досліджуємо три етапи його становлення: жанрове мислення /виникнення/, художньо-історичний та загальнотеоретичний досвід як естетична діяльність /розгортання/, жанр як притаманна "знакові літературної традиції" /М.Л.Гаспаров/ націленість на сприйняття читача /завершення/.

У другому розділі першої частини - "Становлення жанру поеми. Шляхи розвитку" - простежено складність і неоднозначність поеми як жанру на фоні її становлення, історичного розвитку. Героїчний епос, що є історичним джерелом жанру поеми, розглядається як сталий, цілісний світ. Цей світ, за думкою Є.М.Мелетинського, пояснює "можливість збереження цільності при зосередженні уваги на окремих епізодах та деталях, при вільній композиційній структурі"^{2/}. У цьому розділі приділено увагу поглядам О.М.Веселовського на народний епос як історичне джерело поеми і його "колективний суб"єктивізм", що є самовизначенням колективного начала, історичною передумовою поемної категорії героїчного.

У другому розділі першої частини розглянуто основні шляхи виникнення жанру поеми /у процесі "ліричної циклізації", за О.М.Веселовським; "розбухання" одного або декількох народних повір'їв, за О.Хойслером; модифікація старовинних скетчів у процесі історичного функціонування фольклору, за О.Лордом та М.Паррі/.

^{2/} Мелетинский Е.М. Введение в историческую поэтику эпоса и романа. М.1986. С.113.

Тут же введено концептуальні для дослідницької мети дисертації поняття "архетипу поеми" та "типу поеми". Архетип поеми - це сукупність жанрових джерел, що традиційно визначають поему як жанр. Архетипними у поемі є такі жанрові характеристики: смислове наповнення категорії героїчного, риси поемного героя, що відповідають поемній націленості на героїчне. У цьому полягає суть архетипу поеми на рівні естетики поеми /поемного способу художньої діяльності автора/. Більш конкретно, на рівні образів і мотивів, архетип поеми прочитується у її поетиці. Тоді ми розглядаємо образи-архетипи, архетипні мотиви, що об'єднують конкретний поемний світ з художнім досвідом цього жанру і з культурною традицією в цілому.

Тип поеми - це художнє втілення її архетипу в поемній творчості художника, це завжди зустріч соціально-історичних і власне авторських джерел поеми.

У третьому розділі першої частини дисертації - "Жанровий світ поеми та поемне мислення" - введено поняття "жанровий світ" та "поемне мислення", котрі пояснено у взаємозв'язку та співвідношенні між собою. Ці поняття необхідні для підтвердження жанрової концепції дисертації на художньому матеріалі та для типологічних визначень поемної творчості ХХ ст.

Естетика поеми визначає поемне мислення як авторську націленість на героїчний спосіб художньої діяльності, як художній задум, спрямований на виявлення вищих закономірностей життя людини. Поемне мислення усвідомлює життя через героїчне сприйняття, через пошук вищої суті у конкретно-історичній реальності. Естетика поемного мислення особливо актуальна у мистецтві ХХ ст., бо є художньою силою протистояння небажаним мо-

делам реальності, типологічним підтвердженням і розвитком архетипу героїчного у жанрі поеми.

Поети́а жанру поеми виражає форми і способи поемного мислення автора. Момент зустрічі у цілісності поеми "поемно мислячого автора" і "поемно діячого героя" - центр жанрового світу поеми. Смыслотворчі /авторські/ та діяльнісні /персональні/ сторони жанрового світу поеми повинні бути цілеспрямовані на художнє утвердження та втілення смислових характеристик категорії героїчного, повинні нести у собі творче начало: йти назустріч одне одному.

Взаємозв'язок смыслотворчого та діяльнісного поемних джерел у ХХ ст. визначає основні характеристики жанрового світу поеми, що підлягають аналізу у дисертації:

- архетипний зміст категорії героїчного;
- вища діяльнісна сутність поемного героя;
- жанрово-стильові домінанти поемного світу;
- функціонування образів і мотивів в жанрі поеми;
- зв'язок поеми з культурно-історичною традицією;
- поемні новації в індивідуально-авторських жанрово-стильових єдностях.

Положення дисертації про динаміку взаємозв'язку смыслотворчого та діяльнісного начал у жанрово-стильовій своєрідності поеми ХХ ст. методологічно базується на концепції М.Т.Римара про логіку художнього жанрового мислення: "Логіка різних жанрів художнього мислення - результат кристалізації у певні схеми та моделі багатовікового досвіду відповідних типів художньої діяльності, переживань та оцінок, осмислень та вирішень проблеми людського буття, підсумків роботи суспільної свідомості напро-

тиві сотень літ розвитку культури"^{3/}.

Друга частина роботи "Художній тип поеми Юрія Клена "Прокляті роки" у контексті жанрово-стильової своєрідності української поеми ХХ ст." присвячена розгляду генези української поеми ХХ ст.

У першому розділі цієї частини - "Художньо-історичний досвід української поеми ХХ ст." - розглянуто українську поему ХХ ст. як естетичне явище, охарактеризовано її жанрово-стильову своєрідність і простежено шлях жанрової еволюції поеми від "Мойсея" Івана Франка до "Марусі Чурай" Ліни Костенко. Огляд розвитку жанру поеми в українській літературі ХХ ст. актуальний у дисертації як художньо-історичний контекст жанрово-стильової інтерпретації поеми Юрія Клена "Прокляті роки", що, при всій її художньо-типологічній оригінальності, не є вершиною поемної творчості. Художньо-історичний досвід української поеми ХХ ст. простежено на прикладах поемної творчості художників-класиків на зламі століть, жанрово-стильової палітри 20-30-их років, художніх протиріч поеми у творчості "шістдесятників". Особливу увагу у цьому розділі приділено жанрово-стильовій своєрідності української поеми 20-30-их років - найменш дослідженого та доступного читачеві досьогоднішнього часу періоду. Вершинами поемної творчості вважаються твори трагічних українських поетів Михайля Семенка, Миколи Хвильового, Валер'яна Поліщука, Михайля Драї-Хмари, Василя Пачовського та інших. Малодослідженими залишаються сьогодні поеми "Поверот" М. Драї-Хмари, "Електра" В. Еллана-Блакитного, "Прерія Зор" М. Семенка. У подальшому розвитку української поеми ХХ ст. особливу

^{3/} Рымарь Н.Т. Введение в теорию романа. Воронеж, 1989. С.17.

увагу привертають поемна творчість Ліни Костанко та Миколи Вінграновського.

Важливим висновком цього розділу є визначення художньо-історичного досвіду української поеми ХХ ст. як еволюційного шляху поемного мислення художників, втіленого у вершинах поемної творчості.

У другому розділі - "жанрова концепція та жанроутворюючі фактори поеми Дрія Клена "Прокляті роки" - даний твір розглянуто у теоретичному співвідношенні жанрових ознак історичної та драматичної поеми. Таке співвідношення методологічно базується на дослідженнях української поеми О.О.Каспруком, Л.С.Дем'янівською, Л.М.Скирдою, Б.І.Мельничуком.

Особливу увагу приділено концепції поемного героя-часу, що є виразником концепції особистості та історії Дрія Клена. "Прокляті роки" Дрія Клена - це історична поема, що її естетичний зміст виражено у драматичній формі боротьби часу-поемного героя з часом-трагедією особистості та епохи. Жанровими дзеркалами поеми є особлива філософія життя, що визначається подоланням трагічної колізії, глибоким зв'язком з аналітичним розумінням героїчного епосу, культурною орієнтацією літературного життя Києва 20-их років.

У цьому розділі розглянуто реалізацію жанру поеми у даному творі через категорію часу. Категорія часу, що втілена у жанрово-стильову єдність "Проклятих років", інтерпретується нами на рівні трьох жанроутворюючих факторів: художній образ /сюжетний час/; поемний герой-час; категорія героїчного /її естетичний зміст як трагедія часу історичного та індивідуального часу людини/.

Трагічний конфлікт "особистість - час" є філософським центром поеми. Його художня реалізація передбачає трагічну доміную жанрово-стильової єдності твору, що виражає зустріч родово-жанрових традицій історичної поеми та індивідуального стилю Юрія Клена.

Характерною рисою поемного світу "Проклятих років" є момент незустрічі поемно мислячого автора з поемно діючим героєм. Реальний час знищує можливість збереження і становлення героїчної особистості. Як художня реакція авторського протистояння негероїчній соціально-історичній дійсності - у жанровому світі поеми народжується художній час, котрий йде назустріч поемному мисленню автора і має якісні характеристики поемного героя.

Отже, категорія героїчного у поемі Юрія Клена набуває свого нового змісту; у жанрово-стильовій єдності виникає новий конструктивний центр - розрив між часом і особистістю, зароджується новий тип поемного героя, що здатний зберегти у собі героїчну потенційну енергію і реалізувати її у авторській концепції.

Трагічна доміную жанрово-стильової єдності поеми втілена у парадоксальному поєднанні таких характеристик поемної цілісності: з одного боку - наростання ліризації /переживання, страждання людини та авторське співчуття/, а з другого - деіндивідуалізація жанрового світу поеми, що є вираженням кризи особистості, її неспроможності зберегти у собі архетип героїчного у негероїчній соціально-історичній час.

Отже, художній тип поеми Юрія Клена "Прокляті роки" ми визначаємо як історичну поему ХХ ст., що у її поемній динаміці різнонапрямлені поемні джерела /поемне мислення автора та крм-

зова особистість героя/ породжують новий тип поемного героя - час - конструктивний центр жанрово-стильової єдності поеми.

Третя частина дисертації "Естетика і поетика поемної цілісності у творчості Марини Цветаєвої та Федеріко Гарсії Лорки" присвячена визначенню художніх типів поемної діалогії М.Цветаєвої "Поєма Гори" і "Поєма Кінця" та поеми Ф.Гарсії Лорки "Плач за Ігнасьо Санчесом Мехіасом", а також художній інтерпретації цих творів.

У першому розділі цієї частини - "Естетичне та поетичне осмислення Мариною Цветаєвою поеми як жанру" - взято до уваги естетичний та поетичний рівні осмислення художником поеми як жанру. У цьому розділі естетично та психологічно охарактеризовано ліричного суб"єкта поемної діалогії у контексті філософії кохання в Росії /кінець ХІХ - початок ХХ ст./. У зв'язку з цим розглянуто філософські погляди Вол.Соловйова, П.Флоренського, М.Бердяєва, С.Франка. Ліричний суб"єкт знаходить свою поемну реалізацію у коханні і творчості як героїчних станах - естетичний зміст категорії героїчного. Естетичне стає конструктивним центром жанрово-стильової єдності "Поєми Гори" і "Поєми Кінця". Так ми спостерігаємо процес становлення нового типу поетичної свідомості через естетичний зміст категорії героїчного, і одночасно сприймаємо становлення поемного мислення Цветаєвої через естетичну діяльність ліричного суб"єкта.

Поетичне осмислення жанру поеми Мариною Цветаєвою продемонстровано в роботі на аналізі жанрово-стильової єдності поемної діалогії на рівні образу/мотиву/-архетипу. Такий аналіз ґрунтується на тісному взаємозв'язку "архетип" - "жанр" - "стиль", що художньо реалізується у творі на двох рівнях:

- архетипний образ/мотив/ стає жанроутворюючим фактором поеми і реалізує себе у ліричній домінанті стилю Цветаєвої;
- жанровий архетип поеми реалізує себе у індивідуально-авторському стилі /поемна традиція та її художнє осмислення М.Цветаєвою, що їх зустрічю є лірична домінанта/.

У дисертації запропоновано жанрово-стильові інтерпретації таких образів/мотивів/-архетипів, як "мовчання", "гора", "кінець", "дім", "вікно", "міст", "мак" та інших.

Естетичне та поетичне осмислення жанру поеми Мариною Цветаєвою спостерігається нами на таких рівнях:

- естетичне як конструктивний центр жанру поемної діалогії: почуття кохання і творчості як характеристика ліричного суб"єкта, як героїчні стани та естетичний зміст категорії героїчного;
- становлення поемного мислення Цветаєвої через естетичну діяльність ліричного суб"єкта;
- лірична домінанта діалогії як зустріч поемної традиції та індивідуально-авторського стилю, центр жанрово-стильової єдності;
- співвідношення слова-образу у поемі з трьохетапною сутністю становлення художньої цілісності: виникнення на рівні естетичної свідомості автора; розгортання у жанрово-стильовій єдності; завершення, що передбачає відродження через "естетику таємниці мистецтва" /М.Цветаєва/ і поетику відкритої композиції;
- образ-архетип як жанроутворюючий фактор поеми; реалізація архетипу поеми у авторському стилі Цветаєвої.

Художньо-типологічно ми визначаємо івтавзську поему як ліричну поему ХХ ст. з драматичною формою вираження внутрішніх суперечностей людини.

Другий розділ третьої частини - "Жанровий світ поеми і поемне мислення Ф.Гарсії Лорки" - присвячений вирішенню проблеми "мислення жанром" на рівні взаємодії певної культурно-національної традиції, конкретної історико-соціальної ситуації та індивідуально-авторської творчості. Розглянуто жанрові джерела поемної творчості художника, серед яких вирішальне значення має фольклор Андалузії - злиття різних культур, їх взаємопроникнення /арабське середньовіччя, відголоски грецької, фінікійської, карфагенської, візантійської цивілізацій, індійський фольклор/. Завдяки андалузському фольклору Гарсія Лорка досягнув особливих форм і принципів універсалізації на основі архетипного заглиблення у сутність поетичного цілого: привертає увагу глибинний взаємозв'язок поета з андалузським фольклором "*cante jondo*" /ісп. "глибинний спів"/.

"Плач..." Гарсії Лорки природно вписується у властивий йому елегійний контекст. Авторське осмислення цього твору як поеми не випадкове. "Плач...", судячи з усього, задумувався як єдиний і неповторний серед створених-самим поетом творів. Такий авторський задум можна визначити як націленість на виділення, на своєрідну індивідуалізацію, на автономію "Плачу..." стосовно емоційно-психологічного та художньо-організаційного рівнів.

Застосування різних жанрових визначень до твору Гарсії Лорки може бути логічно пояснено зустріччю, зіткненням у ньому елегійних і поемних традицій, що художньо усвідомлюються автором і знаходять свою реалізацію у його індивідуальному стилі.

Ця зустріч різних канрових традицій породжує в "Плачі..." поемну домінанту - конструктивний центр жанру твору.

Поемна домінанта втілюється у поемній цілісності на двох рівнях:

- пошук відповіді на вічні філософські питання /питання життя і смерті, людини та її призначення/ - героїчні стани - філософська та психологічна характеристики поемного героя;
- філософська наповненість категорії героїчного /естетична діяльність поемного героя, мотивована пошуком вирішення універсальних життєвих суперечностей/.

Твір Ф. Гарсії Лорки присвячений не стільки тореро, скільки ЛЮДИНІ, трагедії смерті. Тому він з самого початку вимагав канрового переосмислення, розширення рамок елегії як ритуально-погребального жанру. Відбувається процес усвідомлення та визначення смислових і композиційних меж "Плачу..." Зазначимо у ньому, по-перше, власне авторське сприйняття, підсвідому орієнтацію на традицію героїчного жанру, по-друге, саморозвиток, внутрішню динаміку художньої цілісності. Вона виростає з елегійних рис до поемних характеристик.

На першому етапі становлення "Плачу..." як художньої цілісності, у момент виникнення її, твір у свідомості автора зароджується як поемне ціле. Усвідомлення рис та сутності цього цілого відбувається уже в поемній свідомості художника: відбувається певна загальноестетична, індивідуально-психологічна орієнтація на поемне мислення, що творить поемну цілісність, художньо виражену і здійснену поемним героєм. "Вириваючи" елегію із елегійного контексту, Гарсія Лорка переносить її у поемний світ, дає їй нове життя, пропонує нові форми самореалізації. Одночасно, маємо новий тип поеми, нові шляхи творення поемної

цілісності. Для художника жанр поеми - особливий спосіб існування літературної спадковості, одночасно буття та інобуття традиції.

Про Ф.Гарсію Лорку, глибоко національного поета, навряд чи можна сказати, що він долає традицію. Навпаки, уникаючи самого слова "елегія" і надаючи перевагу назві "плач", він тим самим близький до традиції, відроджує її первинну сутність. По-іспанськи *llanto* /плач/ як раз і означає те саме, що у давньогрецькій мові "елегія". Крім цього, у *llanto* звучать відголоски старовинного *planto*, а саме так називались середньовічні елегії. Тому художнє буття лорківської поеми - це і інобуття глибокої елегійної традиції, що тісно пов'язана з іспанським фольклором. Зіставлення смерті як найвищої нищівної сили і смерті конкретної людини - одна з традиційних тем жанру елегії. Ще раз підкреслимо, що елегійна традиція присутня у поемному бутті як якісне переродження, перевтілення: жанрові джерела елегії зовнішньо-композиційно та внутрішньо-змістовно організують поемну цілісність.

У другому розділі третьої частини мова йде про розгортання поемної цілісності. "Плачу...". Мається на увазі жанровий світ і його динаміка під постійним впливом поемного мислення художника. При аналізі жанрово-стильової єдності поеми Ф.Гарсії Лорки акцентовано наступні аспекти твору:

- індивідуально-авторська мета при композиційній побудові поеми;
- поемний герой як суб'єкт мовлення та організатор поемної цілісності /його взаємини з автором, з об'єктом мовлення, його емоції та психологічні особливості/;

- художня організація та символічні узагальнення в поемі,
- ритміко-інтонаційний рівень становлення поемної цілісності.

У зв'язку з питанням про становлення поемної цілісності "Плачу...", про індивідуально-авторську побудову жанрового світу поеми особливу увагу приділено третьому етапу становлення жанрово-стильової єдності поеми. Завершення поемної цілісності прямо пов'язане із завершенням поемного героя. Поемний герой - самостійна художня категорія, але у поемі він мислиться як художнє втілення авторської концепції, вираження авторського начала. Авторське одночасно і посилюється в поемному герої, і виявляє тенденції до власної автономії у ньому. Процес завершення поемного героя двоплановий: відбувається своєрідна "автономізація" його і "художнє втілення" самого автора у його образі.

З одного боку, художньо самозавершувачись, поемний герой досягає права на самостійне існування /художньо він реальний/, а з другого - він містить у собі інтимно-авторську суть, часточку внутрішнього світу автора. Мікрокосм героя втілений у макрокосмі художника і навпаки: герой у художньому завершенні досягає космічного рівня, бо на такому рівні він самореалізується.

Поема Гарсії Лорки реалізується як жанр на таких рівнях:

- авторське осмислення поеми як жанру, виділення її з ряду інших типів літературної творчості естетичною націленістю на вище, героїчне вирішення універсальних суспільствених питань;
- зустріч елегічної та поемної традицій, котра втілена у поемній домінанті - категорія героїчного та її філософський зміст;

- поемний герой як виразник поемного мислення автора і організатор героїчного способу естетичної діяльності.

Художній тип поеми Ф.Гарсії Лорки ми визначаємо як філософсько-жанрово-стильової єдності як зустрічі жанрових традицій, фольклорно-архетипних мотивів та індивідуально-авторського стилю у поемній творчості.

У "Підсумках" на основі трьох аналізованих жанрово-стильових єдностей визначено загальні ознаки жанрово-стильової своєрідності поеми ХХ ст.:

- взаємозв'язок поемної традиції та індивідуально-авторського стилю;
- домінанта художнього світу поеми, що є динамічною єдністю архетипного змісту героїчного та індивідуально-авторського його осмислення;
- наростання ліризації, що є естетичним центром поемного світу і внутрішніми характеристиками окремого суб'єкта /поемного героя/;
- деіндивідуалізація, що є художнім вираженням нереалізованої особистості ХХ ст., її внутрішньої кризи;
- взаємопроникнення та взаємовплив у поемі ХХ ст. різних жанрових і видових джерел, мотивів, характеристик.

Будь-які типи жанрової реалізації поеми ХХ ст. повсякчас набувають нових художніх форм самоутвердження у індивідуальній поемній творчості автора.

Історична поема Юрія Клена є трагічним осмисленням у поемному світі епохи і особистості; лірична поемна діалогія Марини Цветаєвої позначена драматичним осмисленням автора естетичного

змісту категорії героїчного; філософська поема Федеріко Гарсії Лорки проходить шлях становлення як цілісності через ліричну домінанту авторського стилю.

Художня типологія поеми ХХ ст. багатогранна, що пояснюється тісним динамічним взаємозв'язком жанру і стилю. У ній кожний художній твір знаходить себе як явище феноменальне у індивідуально-авторській творчості і у загальнолітературному процесі.

Основні положення дисертації відображено у таких публікаціях:

- 1/ Феномен времени как ядро жанрово-стилевой целостности поэмы Е.Клена "Прокляті роки" // Целостность художественного произведения и проблемы его анализа и интерпретации. Тезисы конференции. Донецк, 1992.
- 2/ Космос любви у Марины Цветаевой // Дух и космос: культура и наука на пути к нетрадиционному миропониманию. Тезисы докладов и выступлений междисциплинарного симпозиума. Харьков, 1992.
- 3/ Развитие жанра поэмы и поэзное мышление XX столетия / К вопросу о творческой трансформации жанровой традиции // Литература й історія. Тези доповідей і повідомлень Всеукраїнської науково-практичної конференції. Запоріжжя, 1993.
- 4/ Історичні реалії міста як жанроутворюючий фактор поеми С.Ф.Кльоновича "Роксоланія" // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. I. Дрогобич, 1994.
- 5/ Польские фольклорные мотивы в поэме Брия Клена "Попіл імперій" // Польсько-восточнославянские культурные связи. Материалы Международной научной конференции. Мешув, 1994.

АВ 30.888

Підписано до друку *14.09*.94 р. Формат 60x84/16. Папір
друк. № 2. Друк офсетний. Ум. друк. л. I, O. Тираж 100
екземплярів. Зам. 1968. Безплатно.

Львівське обласне управління по пресі, 290006, Львів,
Підвальна, 3. 292010, Перемишлянська районна друкарня,
м. Перемишляни, Поштова, 2